

1939 Derrota i Exili

El 26 de gener de 1939, Barcelona va caure en mans dels franquistes, i caiguda la capital, la resta del país se'n va a terra. L'ocupació de la resta de Catalunya era qüestió de dies. Fou aleshores quan s'inicia un èxode sense precedents a la nostra història. Era la fugida d'un país sencer, més els milers de refugiats de tots els racons d'Espanya que havien fugit a Catalunya durant els darrers mesos fugint de l'exèrcit franquista.

La guerra estava perduda.

Començava l'exili.

Una onada de fugitius va començar a pressionar la frontera francesa. El dia 27 de gener es va permetre el pas a la població civil i els ferits. En els dies posteriors passaren el gruix dels exiliats: en tres setmanes escasses un total de 465.000 persones van creuar la frontera. Els ministres Sarraut i Rucart del gabinet francès idearen una *solució* per engolir aquella marea humana. Els camps de refugiats d'Argelers i Sant Cebrià del Rosselló van ser els primers grans contenidors d'aquest flux migratori, el més gran de la història del nostre país.

La Retirada

Tots els camins i carreteres que conduïen a França estaven plenes de gent. Les vies principals d'accés eren els passos fronterers de Cervera de la Marenda, el Portús, el Coll d'ares i la Guingueta d'Oix, a més de tots els camins i corriols de muntanya repartits per tota la ratlla fronterera. Aquells paratges foren testimonis muts d'un drama col·lectiu. La situació era desoladora. Per aquelles dates la neu feia créixer les dificultats; la manca de menjar, les llargues caminades, el fet d'haver de dormir al ras... feien que centenars de persones morissin pel camí.

Els camps de Refugiats

(1)

Aquell moment d'arribar a la línia fronterera els exiliats el duran per sempre més gravat a la memòria amb ferro roent. Tots recorden la decisió desesperada i inevitable de passar a l'altra banda, de concedir a l'enyorança tot just estrenada, un ràpid cop d'ull enrere, amb l'incertesa de potser no veure mai més els perfils estimats i de girar la vista endavant, on només hi havia una imatge i un só que els acompanyarien durant molt de temps: els filferros dels camps de concentració i els *Allez! Allez!* dels seus guardians.

(2)

Els refugiats van ser conduïts a la zona del Rosselló, on estaven els principals camps de concentració que albergaven el gruix d'exiliats. Argelers, Sant Cebrià i Barcarès, oberts els dies 5, 7 i 9 de febrer respectivament.

Les condicions de vida en aquests camps eren molt dures, sobretot al principi, quan no hi havia cap previsió d'acolliment per aquesta allau d'exiliats. La majoria arribaven extenuats per la fugida a peu, ferits pels bombardeigs finals i morts de fred per la pluja i la neu.

A finals de febrer de 1939 el camp d'Argelers acollia més de 80.000 persones, i el de Barcarès 70.000. Totes elles estaven confinades en aquelles platges sense infraestructura. Aquells *centres d'acueil* es convertiren en un calvari de filferros, epidèmies, gana, fred, polls... i menspreu. No hi havia ni barraques, ni aigua, ni latrines, ni cuines. Només filferros, sorra i mar.

(3)

Haver estat vençuts no era prou... no hi ha barracons, ni fustes per fer-ne, però cal fer quelcom pels dies ventosos i les nits fredes. Amb quatre o cinc mantes és possible de bastir una xabola, si les canyes ens arriben per a tots. Que hi fa que les xaboles hagin de ser tan baixes de sostre que només sigui possible de romandre-hi estès o assegut. Fa fred, fa vent. Que no plogui! Els sostres de manta deixen passar aviat l'aigua, i mentre duri la pluja hom tremolarà i petarà les dents. El llit de cada home és l'empremta que el seu cos deixa a la sorra... al nord filferrades, al sud filferrades, a l'oest filferrades a l'est... encara ens queda el mar... (Agustí Bartrà)

Dones i Nens als camps de Refugiats

En aquell context les dones embarassades tenien moltes dificultats per a dur els seus fills al món i que aquests sobrevisquessin. Les dones prenyades eren conduïdes als estables de Les Hares, al costat de l'estació de Perpinyà. Allà amb total manca de garanties sanitàries, enmig dels fems i la palla, venien els nadons. Seguidament, mare i fill eren tornats al camp de concentració sense establir cap protocol de postpart que assegurés uns mínims de supervivència dels nounats. Les baixes temperatures i la manca d'aigua potable per fer els biberons sentenciaven una mort segura. Morien de fred i de gana. Així de senzill. Així de cruel.

La Maternitat d'Elna

Entre 1939 i 1944, Elisabeth Eidenbenz, una mestra suïssa, va salvar la vida de 597 infants. Eren fills de les exiliades catalanes i espanyoles que malvivien en condicions penoses en els camps de refugiats republicans de Sant Cebrià del Rosselló, Argelers, Ribesaltes i El Barcarès. Aquestes refugiades van tenir la sort de ser acollides a la maternitat que va crear Eidenbenz.

El caràcter excepcional d'aquesta maternitat, és que gràcies a la seva directora, l'Elisabeth Eidenbenz, i el seu equip es van poder salvar aquests nounats d'una mort segura.

En els camps de refugiats l'índex de mortalitat infantil superava l'escruidor nivell del 90%. L'obertura de la Maternitat d'Elna just enmig de l'èxode va permetre que aquests nens naixessin lluny de la misèria dels camps.

La maternitat d'Elna va ser una illa de pau en un oceà de destrucció.

Elisabeth Eidenbenz

Elisabeth Eidenbenz va néixer a Zuric l'any 1913. Va treballar de mestra en diferents col·legis de Suïssa i de Dinamarca fins el 1938, any que es va traslladar a Burjassot (València) com a voluntària dins de l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens víctimes de la Guerra. Va col·laborar en tasques d'ajuda humanitària durant la Guerra Civil espanyola dins de la zona republicana, i immersa en l'èxode, l'any 1939 va passar a França. Ha estat guardonada pel govern d'Israel per la seva tasca a favor dels jueus i l'any 2002 va rebre la medalla dels Justos de Nacions.

Per compensar la passivitat de l'ajuda social francesa vers els refugiats, Elisabeth Eidenbenz va impulsar des de l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens Víctimes de la Guerra la creació d'una maternitat on assistir les dones embarassades recloses en els camps de concentració d'Argelers, Ribesaltes, Sant Cebrià i el Barcarès. Aquesta maternitat va funcionar ininterrompudament a fins l'any 1944, data en què l'exèrcit alemany la va clausurar. Per la seva condició de dona sensibilitzada pel patiment de les seves congèneres, creia que les exiliades mereixien parir amb dignitat i que calia garantir la supervivència dels nadons.

La Maternitat

(1)

Elisabeth Eidenbenz i un grup reduït d'infermeres es quedaren a la Catalunya Nord per a materialitzar la idea de la maternitat, començant per la recerca d'una casa adient. El Castell d'en Bardou a Elna, un casalot deshabitat i molt a prop d'Argelers, va ser el lloc escollit.

La casa estava bastant malmesa i l'Elisabeth va consultar a la central de l'Associació si hi havia recursos econòmics suficients per a rehabilitar la casa. L'Associació d'Ajuda Suïssa va aconseguir 30.000 francs suïssos per a reparar la teulada i habilitar les tres plantes. El mes de desembre de l'any 1939, la Maternitat d'Elna amb l'Elisabeth al capdavant, obria les portes.

(2)

El 7 de desembre de 1939 naixia Josep Molina, el primer dels 597 nadons que veieren la llum a la Maternitat.

Les mares ingressaven quatre setmanes abans del part i tornaven al camp quatre setmanes després. A vegades, segons si quedaven places buides, les estades s'allargaven sobre tot a l'hivern. També s'aixoplugaven nens més grans, els fills de les dones embarassades que eren amb elles. Durant el part i la recuperació, aquests infants es refeien físicament dels estralls soferts.

(3)

El funcionament intern de la maternitat era senzill. Les mateixes mares, segons el seu estat físic, s'encarregaven de les feines domèstiques de la casa, i per a les tasques sanitàries hi havia tres infermeres voluntàries de nacionalitat suïssa, amb preparació pedagògica i sanitària, una llevadora externa i un metge eventual per a casos d'urgència. A més, la logística de la Maternitat estava assegurada pel subministrament periòdic de queviures i material, portat des de Suïssa amb camions de l'organització, que aprofitava els corredors sanitaris oberts per la Creu Roja Internacional dins el context de la Segona Guerra Mundial.

(4)

A les acaballes de l'any 1941, veient les limitacions dels seus recursos financers i donada la forta activitat de naixements, va acceptar l'oferiment de la Creu Roja Suïssa per fusionar-se dins aquest organisme. El nou acord va entrar en vigor el gener de 1942, i la Maternitat Suïssa d'Elna va passar a denominar-se Maternitat de la Creu Roja Suïssa. Elisabeth Eidenbenz va continuar al capdavant fins la Pasqua del 1944, quan l'exèrcit alemany va clausurar el servei.

La Maternitat d'Elna.

2005

A la dècada de finals del 1990, l'edifici de la Maternitat va ser reconstruït per François Charpentier, artesà vidrier que cercava un casalot gran per instal·lar el seu taller. Sense saber-ne la història que duia amagada el lloc, va rehabilitar tota la casa. És a mitjans de l'any 2001 quan per atzar coneix un dels *nens* d'Elna, en Guy Eckstein d'ascendència jueva, que li relata tot el passat d'aquest palauet. Plegats comencen a refer la història tot cercant l'ànima mater d'aquells anys, l'Elisabeth Eidenbenz. És l'any 2002 quan des de l'alcaldia d'Elna, amb el seu batlle, en Nicolàs Garcia al capdavant s'impulsa un homenatge institucional per part del govern francès, per l'Elisabeth, atorgant-li la medalla dels justos de Nacions.

Des d'aleshores, la Maternitat d'Elna i la seva història s'ha reconduït amb una acurada sensibilitat envers la recuperació de la memòria històrica en terreny francès. El passat 14 de juliol d'enguany, la batllia d'Elna ha adquirit l'edifici, donant-li una titularitat municipal que garanteix no només la perpetuïtat de les instal·lacions de la casa, sinó també la continuïtat de la tasca social que Elisabeth Eidenbenz va iniciar ara fa 65 anys.

Testimonis

Pau Casals

El músic del Vendrell enviava diners a les mares que parien a la Maternitat d'Elna. En aquest document podem llegir com el Casals expressava la seva voluntat d'ajudar a les exiliades catalanes i també l'agraïment a la tasca d'Eidenbenz